

1

TUDOMÁNY
ÉS EGYETEM.

..... IRTA

ÉS A KASSAI KIR. JOGAKADÉMIAÉNAK
1901 SZEPTEMBER 14-ÉN TARTOTT
1901/2. ISKOLAI ÉVI MEGNYITÓ ÜNNEPÉN
FELOLVASTA

DR. ESTERHÁZY SÁNDOR

KIR. JOGAKADÉMIAI NY. R. TANÁR.

ÁRA 1 KORONA.

KASSA

NYOMATOTT VITÉZ A. KÖNYV- ÉS KÖNYOMÓ-INTÉZETÉBEN
1901.

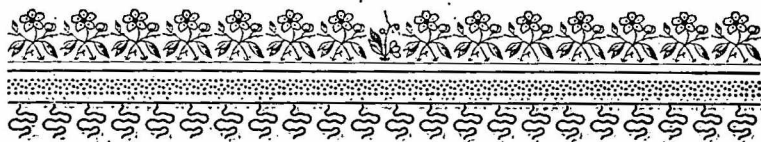

B 20205

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000194363

TUDOMÁNY ÉS EGYETEM.

I.

Egy jeles angol író, Sir Frederik *Pollock* azt mondja, hogy: »Valamint minden becsületes bramin, a midőn munkához lát, legelőbb is Ganesához, a tudomány védőszentjéhez fordul: azonképpen mi is, minden bölcséleti vagy tudományos vizsgálódást, kezdjünk elsőbben is az *Aristoteles* üdvözlésével.«

A föltétlen hódolat, a mely ezekben a sorokban a stagirai bölcs lángelméje iránt nyilvánul, általánosságban vitatható; de minden kétségen fölül áll az, hogy a tudomány-egyetem lényének a vizsgálatát csak az *Aristoteles* nevével lehet elkezdeni.

Minden egyetem előcsarnokában ott kellene állania az ő szobrának, mert bárki lett légyen is az egyes egyetemek közvetlen szervezője, *Aristoteles* a közös nagy alapító. Ő állította be az épületet tartó kőszálakat, az ő szellemének a visszfénye az ezredéves alkotás.

Az újabb időben mind több olyan író találkozik, a ki szerint megmagyarázhatatlan az egyetemek keletkezése. Nem lehet általános okát adni, úgymondják, annak, hogy a XI-ik századtól kezdve a szakiskolák helyét egyetemek foglalják el és pedig nem egy-két városban, hanem következetesen mindenütt. Így aztán eredetével együtt megoldhatatlan rejtély előttük az egész egyetem. A leglényegesebb dolgok fölött átsiklanak, ellenben a legnagyobb tüzetességgel tárgyalják

az intézmény külső történetét; az olyan aprólékosságokat, hogy hol nevezték az újonnan jött egyetemi polgárt bornyunak és hol rókának; miképpen lett belőle a polgárosulás előhaladtával gólya; kikkel verekedtek a legtöbbet a bolognai vagy a párizsi diákok; hogy ittak, hogy szeretkeztek stb.

Ámde az intézmények a hogy eszméket szülnek, éppen úgy eszmékből támadnak. Az általános eredmény általános okra mutat. Ha a középkor ama századaiban, a melyekben az egyetemek keletkeznek, van oly vezérszellem, a kit a tudományban mindenütt követnek: akkor nyilván első sorban annak a tanításában kell keresnünk a tudomány-egyetem magyarázatát.

Igy fordulunk *Aristoteleshez*, a ki a középkorban példátlan hatalmasság.

Ráfáelnek »Atheni iskola« nevezetű képe a történeti hűséggel megegyezően fejezi ki azt, hogy a görögök *Plátót* és *Aristotelest* egyformán nagy mesternek tartották.

A rómaiaknak csekély érzékük volt a metafizika iránt. Tanulták *Plátót* és *Aristotelest* becsületből; de sokkal inkább tisztelték, semmint értették. Hajlandóságuk az élethez legközelebb álló etikához vonzotta őket, ebben pedig a stoikusokat, mintegy az ős római erkölcsök és szokások filozófusait, fölibe helyezték mindenkinek.

A kereszténység idején, a szentatyák kora, *Plátó* magasztalásával van tele; mellette *Aristoteles* egészen elhalványul. Mig körülbelül a XI-ik századtól kezdve *Aristoteles* olyan korlátlan hatalomra jut, hogy uralása egyetlen a történetben.

Azok a tudósok, a kik az egyetemeket alapítják, nevére esküsznek és ugyan nem egy-egy tárgyban, hanem mindenben. Magát a theológia tudományát is az ő bölcselmén építik föl. Jellemző, hogy sohase idézik nevén, hanem csak *Philosophus*-nak nevezik. Az első egyetemeket vezérlő nagy Doktoroknál minden lapon

ott találjuk, hogy: »Philosophus dicit.« Mintha azt mondanák, hogy *Aristoteles* a *Philosophus per essentiam*; az ő bölcsesete a valódi filozófia, a tiszta emberi tudás foglalata; míg a többi mind — szokásos műnyelvükön szólva — csak participatio.

A tudomány-egyetemnek három sarkköve van. Az első: a tudomány fogalma; a második: a tudomány művelésének a célja; a harmadik: a tudomány művelésének és közlésének a módszere.

Nyilván, a tudomány-egyetemnek a végső okát csak abban kereshetjük, hogy miképpen vélekedtek a tudomány természetéről, céljáról, művelésének és közlésének a helyes módjáról az intézmény megalkotói.

Hogy mily szoros az összefüggés a tudomány lényegének és céljának a meghatározása és az egyetem között: szembetűnően bizonyítja a francia főiskolák története a XIX-ik században. A francia egyetemeket önálló fakultásokra egy külső és egy belső tényező bontotta szét. A külső erő *Napóleon* politikája volt; a belső, a *Comte* Ágost alapította pozitívizmus, mely az egész századon át uralkodó világnézetük volt a franciáknak. Ez a tudományt belsőleg összetartó kapcsokat széttépte; mozaikszerűen rakosgatván egy egészbe össze a szaktudományokat, egyszersmind az egyetemi fakultások összefüggését is meglazította.

A tudománynak *Aristoteles* szellemében jó alaki meghatározása az, hogy: *okok és okozatok rendszere*. Képmása a dolgok rendjének, a mely nem egyéb, mint okoknak és okozatoknak a láncolata.

Mindazáltal tökéletesebb a tudománynak az a másik alaki meghatározása, a mely csaknem szó szerint *Aristotelestől* ered s a mely úgy szól, hogy: *a tudomány bebizonyított következtetések rendszere*. Ebben is bennfoglaltatik az, hogy okoknak és okozatoknak a rendszere, mert hisz a következtetés nem egyéb, mint az okozat kifejtése az okból vagy megfordítva az okozatból rámutatás az okra. Ezenfölül azonban ez a meghatározás jelzi azt is, hogy csak a meggyőző

erősségen sarkalló biztos tudás tudomány. A mi egyáltalán nem bizonyítható; vagy teljességgel nem szorúl bizonyításra; vagy a mit még nem sikerült elegendően bebizonyítani: a hit; az egyszerű itélettel föltárható igazság; a sejtetem, a látszat, a vélemény, nem az.

A tudomány alaki meghatározása a mily szükség, egymagában épp oly elégtelen. Csak azt jelzi, hogy miként tud a tudós, de nem mondja meg, hogy mit; kifejezi, hogy bebizonyított igazságokból áll a valódi tudomány, de hallgat arról, hogy mi ezeknek az igazságoknak a tartalma, a tudománynak a sajátképpen való tárgya.

Erre a kérdésre felel meg az anyagi meghatározás, a melyet *Aristoteles* fölfogása szerint úgy lehet szövegezni, hogy: *a tudomány a világ megismerése addig a határig, a míg emberi szem elláthat.*

Innen most már összefoglalva az alaki és az anyagi meghatározást, a tudomány teljes meghatározása az lesz, hogy: *bebizonyított következtetések rendszere a világról.*

Aristoteles szerint a tudomány voltaképpen csak egy. A világ egy összefüggő rendet alkot, tehát csak egy rendszer lehet az azt másoló tudomány is. Osztályozni lehet, sőt kell is, mert különböző rendeket alkotnak a világ dolgai is. Csakhogy ez az osztályozás nem tagolhatja egymástól független, teljesen különálló részekre a tudományt, mert akkor az hamis képmása volna a százszorosán összefüggő világnak.

A tudomány, mint a világ megismerése, egyfelől tökéletes sohase lehet, mert sohase ismerheti meg az ember teljesen a világot. Másfelől meg e szerint a tudás csak akkor kezd tudomány lenni, ha *világnézletté* lesz. Ez a határvonal a közönséges tudás és a szorosan vett tudomány között; a miből kitetszően *Aristoteles* nem közönséges mértékét állítja föl a tudománynak.

Bármily magás is azonban ez a mérték, hogy éppen nem elérhetetlen, sőt nem is túlzott, világosan

bizonyítja a tudomány története. Ebből tisztán ki lehet mutatni a tudomány fejlődésének a törvényeit, ezek pedig mindenben az *Arisztoteles* fölfogása mellett tanuskodnak.

Tudvalevő, hogy az emberi tudás fejlődésének a törvényeit *Comte* Ágost kutatta legelőször és az ő véleményét osztja manapság is a legtöbb író, követik különösen a francia sociológusok. *Comte* szerint az emberi tudásnak három korszaka van: az első a *theológiai*, a második a *metafizikai* és a harmadik a *tudományos*. Az ókor és a középkor tudása theológiai, az újkoré metafizikai, a legújabb koré tudományos, azaz természettudományi; a természettudományokra találván csak igazában a tudománynak *Comte*-féle pozitivistá meghatározása.

Ez a *Comte*-féle fejlődési törvény első hallásra akármilyen tetszetős is, közelebbről vizsgálva szerfölött kezdetleges és valótlan.

Igaz az, hogy az emberi tudás eddigi fejlődésében három korszakot kell megkülönböztetnünk. Az első a görög civilizáció megalakulásáig terjed; a második a középkor végéig; a harmadik befejezetlenül folyik napjainkig. Mindenik korszak hasonló folyamatot tüntet föl; a különbség közöttük nem minőségi, hanem csak mennyiségi.

A mi az őskort illeti, *Comte* ügyet se vet arra, hogy legkivált ebben a korszakban, a *hitnek* és a *tudásnak* a fejlődése egymástól jól megkülönböztetendő. Az istenségről ugyanazokat az igazságokat lehet hinni és lehet tudni. A zsidó népnek például a hite az Istenről igaz volt és fejlett, tudása gyarló. Hitte, hogy az Isten egy, de nem tudta, hogy csak egy lehet. Ennek a bebizonyításához évezredek kellett. Más kérdés az, hogy az ősnépek hite miként keletkezett és miként alakult; szembetűnő, hogy természetes tudásuk csak tapasztalattal, a hozzájuk legközelebb eső tárgyaknak a megfigyelésével kezdődhetett. Mint a hogy a gyermek legelőbb a külső tárgyakat

ügyeli meg, azután ismeri meg önmagát, ébred öntudatra és már régen hisz az Istenben akkor, a midőn őt eszével a világrendben látni kezdi.

Valóban, a fejlődő gyermek szemlélete ezekben a kérdésekben a legjobb útmutató, a mely halomra dönt egy csomó hamis okoskodást. A két éves gyermek nem tartja Istennek sem a napot, sem a holdat, sem a tengert. Csak egyenkint ismeri a dolgokat, nem képes fölfogni közöttük az összefüggést, se nem hasonlítja őket össze. Már pedig az Istennek a legkezdtelegesebb fogalma is tartalmaz legalább annyit, hogy: *ő a legerősebb lény*. Ennél kevesebbel az Istennek a megismerése nem kezdődhetik. Ezért, hogy az ember eszével az Isten fogalmához eljuthasson, előbb több lényt kell ismernie, azután össze kell azokat hasonlítani egymással. Természetes úton csak így szerkezheti meg az Istennek bár gondolható legegyszerűbb fogalmát.

Balvélemény az, mintha az Isten eszméje az emberi észben először *a legrémítőbb lény* alakjában tűnnék föl: Az *erő* fogalma előbbvaló, mint a *káré*, melyet esetleg okoz, mert ezt az erő ismerete nélkül megérteni nem lehet. Igaz, hogy a gyermek könnyhullatások között jön a világra és azután is mindaz, a mi érzékeit a legkevésbé is fölizgatja, sirásra fakasztja. Csak, hogy ez nem az ő még meg se nyílt kis elméjének a rémülete, hanem egyszerűen kellemetlen anyagi érzés vagy állati félelem. Eszével csak az félhet, a ki már tapasztalta valamely erő ártalmas hatását, tehát a veszély tudata nem lehet a legelső fogalma az emberi elmének.

Mindezekért az ósnépek szegényes gondolköre mindjárt kezdetben nem lehetett az élettelen tárgyak istenítésével telítve, az későbbi fejlemény, hanem tudásuk csak a következő sorrendben fejlődhetett:

Előbb fütőlagosan vizsgálták a dolgokat, azután felületes tapasztalataik alapján alkottak egy szakadékos, kezdetleges bölcséletet. Mert ezeknek a népeknek

nemcsak *vallásuk* volt, hanem *filozófiájuk* is. Ez a bölcsélet nem a saját lelki világuknak a szemléletéből keletkezett, mint a *Hegel* filozófiája, erre a parlagi elme nem képes, hanem a külvilág megfigyeléséből. Főlemelkednek annyira, a mennyire csekély tapasztalásuk alapján lehetséges, a hol pedig tudásuk megszakad, hittal pótolják. Ez a hit a kinyilatkoztatás a zsidóknál; a képzelet, sejtelmek és természetes ösztönök alkotása a többi népnél. Az egész korszak azzal végződik, hogy civilizációjuk betetőzésénél tudásuk gyarlóságát teljes mértékben fölismerik és egész lelkükkel a hit felé fordulva, abban keresnek és találnak megnyugvást. Összes intézményeiket a hit szelleme lengi át; a századokon át kijegecesedett vallás elvei szerint igazodik főként köz- és magánéletük.

A második korszakban, mely a görögök fölléptével kezdődik, ugyanez a folyamat ismétlődik. A görög nép a maga eredeti szellemével kibontakozik az ázsiai népek kultúrájából és újból kezdi vizsgálni a dolgokat. Ez a tapasztalati vizsgálódás tüzetesebb, mint az ős népeké, de azért még mindig felszínes. Ám azért több mint ezer éven át az ő megfigyeléseik képezik alapját a tudománynak. A középkor végén is még *Aristoteles* fizikáját tanítják, azon épül föl a bölcsélet. Bármily magasan szárnyal is a görög filozófia, a szentatyák *Plátó* rendszerét tökéletesítik, a skolasztikusok pedig *Aristoteles* bölcséletének a hézagait aprólékos gondnal pótolják és elveiből levonva mindenféle lehetséges és lehetetlen következtetést, szörszálhasogatással a végletekig fejtegetik. A midőn pedig tapasztalati alap híján bölcselkedésük kimerül, a keresztény hit igazságait illesztik be a tudomány rendszerébe. Elvégre ismét a hit a tetőzete és csúcsa a tudomány épületének.

Ekkor *Baco Novum Organum*-ában rámutat arra, hogy a tudomány további haladása csak új alapon lehetséges. A tapasztalati vizsgálódást ki kell terjeszteni a dolgok legapróbb sajátságáig.

Az 5. programja szerint megkezdődik a testek fölaprózása a parányokig és az élet vizsgálata a baci-lusokig. Ebben az új korszakban ma is még csak az alapkövek elhelyezése folyik. Igaz, hogy a százados inductio eredményeinek az összefoglalását már megkezdte *Kant* és folytatták mások, de azért annak a bölcseletnek a megalkotása, mely a természettudományok mai haladásának megfelel, még csak ezután következik. Az újkor bölcselete csak szülemelőben van.

Ezek szerint *minden korszak inductióval kezdődik és deductio a folytatása. A deductio haladását a megelőző inductio mértéke szabja meg. Végül az emberi szellem a hitből pótolja tudása hiányait.* Azaz minden korszakban van természettudományi, metafizikai és theologiai időszak. Ezeket az alkorszakokat *Comte* nem látja vagy nem akarja látni és abban a hiszem-ben van, hogy az újkor a haladás végpontja, az idők teljessége, pedig a tudomány előtt nyilván még mérhetetlen utak állanak.

A mi az egyes *szaktudományokat* illeti, ezeknek a fejlődésében három időszakot találunk.

Az elsőben az emberi elme valamely tárgyról több szétszórt igazságot ismer, a mélyeket azonban nem képes csoportosítani. Például tud valamit egyenkint a fejről, törzsről és a végtagokról, de az egész emberi szervezet együvé tartozását még nem érti.

A második időszak a vizsgált dolog rendszerének a fölismerése és a megismert igazságoknak a szerint való csoportosítása. Fölismerése a rendszernek és nem kitalálása azért, mert valamely tudománynak a rendszere lényegében nem önkényes, költött dolog, hanem egyszerűen a tárgy természete. A midőn például az emberi ész megismeri az emberi test egész szervezetét, rendezi a test egyes részeiről való tudását, az igazságoknak ez a csoportosítása csak akkor helyes, ha utánzata az emberi test rendjének. Maga az emberi szervezet adja meg az anatómia tudományának az egész rendszerét. Miért is, ha valamely tudományt többféle

rendszer szerint művelnek, ez mindig a fejletlenségnek, bizonytalanságnak a jele. Mert minden szaktudománynak csak egy igazi rendszere van, az a mely a tetteket a tárgy természete szerint csoportosítja. *A tudományban rendszereket föltalálni nem lehet, csak fölfedezni.*

Végre a harmadik időszak a szaktudományok fejlődésében az, a midőn az emberi elme egy fokkal fölebb emelkedve immáron azt vizsgálja, hogy minő helyet foglal el a szaktudománynak a tárgya a *világ rendjében*, milyen a *többi dolgokhoz* való viszonya.

Nilván, ez a beillesztése a tárgynak a nagy egészbe, csak az összeség megítélésével lehetséges, tehát minden szaktudomány a maga teljességét elérve világnézet. Azzá lesz, nem kerésett, mesterséges eszközökkel, hanem a természetes fejlődés útján.

Ekként a szaktudomány, jöllehet csak bizonyos meghatározott dolgot vizsgál is tüzetesen, de arról azután lépcsőzetet emel az egész áttekintésére. Mint hogyha valaki egy ponton magas tornyot emel, hogy onnan messzé széttekinthessen. Minden szaktudománynak két része van: az egyik beható kutatása bizonyos dolognak; a másik beillesztése a tárgynak a nagy egészbe és ezzel megítélése az összeségnek. Ez a lendület a bölcsélet felé, a szaktudománynak éppen értékebb felé; a nélkül közel jár a mesterséghez. Mindaddig a míg valamely tárgy nem fejlődik világnézletté, nem lehet teljes tudománynak tekinteni.

Mindezeket beigazólva látjuk a minket légközelebről érdeklő jogtudomány történetében is. Ennék a fejlődésében a glossátorok magyarázatai alkotják az első időszakot. A második időszak azokkal a francia jogászokkal kezdődik, a kik legelőbb fejtik ki a magánjog rendszerét. A harmadik időszakot *Hugo Grotius* kezdi meg. A jogtudomány szerkezeté teljes lesz azzal, hogy *Grotius* megalapítja a jogbölcséletet és utána a nagyszellemek egész sora kutatja a jog helyét a világrendben.

Avagy nézzük az anyagi büntetőjog tudományát. A XVIII-ik században a fejlődésnek még csak első időszakában van, mert akkoron még a büntető törvények magyarázatánál tovább nem jutottak. A XIX-ik század elején a fejlődésnek második időszaka következik; a jogbölcselők útmutatása szerint kialakul a tételes büntetőjog rendszere. A XIX-ik század végén pedig teljes tudománynyá lesz, mert a tételes büntetőjogot többé nem elszigetelten, hanem a társadalmi élet többi tényezőihez való viszonyában tárgyalják.

Talán azt vethetné ellen valaki, hogy a csekélyebb tárgyú, úgynevezett segédtudományok, a fönnebbiek szerint nem tekinthetők igazi tudományoknak, mert nem végződhetnek világnézlettel. Ezúttal nem bocsátkozhatunk annak a taglalásába, hogy egyáltalán van-e segédtudomány vagy sem és ha van, milyen értelemben van. Bizonyos az, hogy a legparányibb dologról is lehetséges igazi tudomány, mert az emberi tudásnak itt is el lehet és el is kell jutnia a fejlődésnek legfelsőbb fokáig.

Vegyük például az éremtant. Megállapítja az érmek eredetét; osztályozza, rendszerbe gyűjti őket; eddig a pontig inkább mesterség, mint tudomány. Ám ha innen fölemelkedve úgy tárgyalja az egyes érmekeket, mint valamely kor izlésének, művészetének és tudományának a termékeit, akkor az érmek alapján a néplélek rajzát adja és ekként az éremtár világnézlet alakulására vezet.

Az érmek eredetének a megállapítása és osztályozásuk is a tudásnak csak ezen a fokán biztos, mert ekkor már a kor izlésével ellenkező legkissebb vonás is fölfedi a hamisítást és az elmosódott darabon a legcsekélyebb jel is biztos útmutató.

A hogy a szaktudománynak három fejlődési foka van, ennek megfelelően a tudománnyal foglalkozó ember előhaladásában is három fokozatot kell megkülömböztetni: kezdetben laikus, később szakember, végül tudós. A csillagászatban például laikus addig, a

míg csak egyes igazságokat tud a csillagokról; szakember, ha ismeri az égitestek egész rendszerét; tudós, ha mint *Secchi* és *Flammarion* a csillagászat alapján világnézletet alkot.

Ekként tudós csak az, a kinek tudományos, azaz a hétköznapinál mélyebb és kiterjedtebb világnézlete van. Éppen ez a magasabbra törő szakembernek a próbaköve, hogy tárgyának a bűvárlata alapján képes-e az egész szélesebb körü megítéléséig emelkedni. Mert a világ csodás természete szerint, a ki bármily parányi dolognak igazán a lényegébe hatol, tekintetet vethet a mindenségre. És pedig annál is inkább, mert csak széleskörű tanulmányok alapján lehet valamely dolgot teljesen fölfogni, mélyebben megítélni. A munkamegosztás nem olyan a tudományban, mint a gyári termelésben. A tudományos bűvárkodásban nem azt jelenti, hogy valaki a saját tárgyán kívül semmit se lát, hanem hogy tárgya szempontjából vizsgál mindent; az emberi tudás egész körén azt keresi, a mi tárgyára nézve jelentőséggel bír.

A polihisztorok kora lejárt, mert nekik egyformán tárgyuk volt minden; minden szempontból vizsgáltak minden dolgot, erre pedig a tudomány mai állásában egy emberélet elégtelen. A modern tudósnak csak egy tárgya van, ennek a szempontjából tekinti a világot és minél szélesebb a látóköre, annál inkább érdemli meg ezt a nevet.

Ha tehát a szakembernek a hétköznapinál nincs külömb világnézlete, ez csalhatatlan bizonyítéka annak, hogy nem bírt mélyebben behatolni a tárgyába, tehát nem tudós.

Hasztalan ismeri például a filologus a görög nyelvnek minden gyökét, még nem tudós, ha azokon át nem hatol be a görög nép szellemébe; nem veti azt egybe a modern néplélekkel és mindezeknek az alapján nem alkot magának önálló világnézletet. Ez a világnézet, szerezve a filológiai kutatások, megokolva a filológiai igazságok által, teszi a nyelvészt tudóssá. És így van

ez a maga sajátos módja szerint minden szaktudományban. Korunk nagy természettudósai szemünk előtt a parányokról és a bacillusokról a nagy egész szerkezetének, a mindenség életének a megítéléséig emelkedtek.

Azon az alapon, hogy *a teljes szerkezetű szaktudomány* egy bizonyos szempontból való rendszeres világnézet, többé nem lehet vitás az, hogy az igazán nagy *költő, művész és államférfi: tudósnak tekintendő*. A költők és a regényírók nem mint a nyelv mesterei foglalnak helyet a tudóstársaságokban, hanem mint nagyszellemek. És a nagy államférfi is, ne irt legyen bár egy betűt se, oda illik.

Nálunk ez a kérdés, akkor volt napirenden, a midőn Tisza Kálmánt és gróf Andrássy Gyulát beválasztották az akadémiába. A választást, ha jól emlékezem, akkor úgy okolták meg, hogy noha egyikük sem irt történetet, de történetet csinált. Tehát mintegy történet-tudósok jutottak a megtiszteltetéshez, holott voltaképpen mint államtudósokat kellett volna őket megválasztani.

Alakíság és felszínesség volt ez az akadémikusdás. A tudóst egyszerűen a tudás mértéke teszi, minden egyéb mellékes. Az, hogy vajjon közvetetlen szemlélet útján az, életből vagy a mások útmutatása szerint könyvekből szerezte-e a maga tudását, közömbös. Sőt mindig kiváló nagy tehetség jele, ha valakinek nincs szüksége a mások szemüvegére, hogy a legfőbb igazságokat fölfedezze. A legnagyobb szellemek számtalanszor beismerték, hogy sokkal többet tanultak az élet megfigyeléséből, mint a foliánsok forgatásából.

Hasonlóképpen mindegy az, hogy miképpen bizonyítja be valaki a tudását. A szó, a tett, a kép, a szobor, alakítás a szinpadon épp oly alkalmas erre, mint az írás. Az országházban elmondott beszédben, az államférfi cselekedeteiben, politikai terveiben, a költő regényében, egy képen, szobron, a *Shakespe-re*-szinész Hamletjében: mélységes tudomány lehet. Csak a tudat-

lanság számíthatja a betüvetést a tudós minősítő sajtóságai közé.

A *Richelieu* alapította, negyven halhatatlanból álló francia akadémia, mintaképe a többi tudóstársaságnak. Azon a böles gondolaton nyugszik, hogy a nagy költő, regényíró, theológus, jogász, bölcselelő, történész, természettudós stb. fölfelé haladván, *egy bizonyos ponton mind találkozik*. Csak a lépcsőzet más, a melyen fölérkeznek, kilátásuknak a köre ugyanaz. A tudás csúcspontján mindegyiknek ugyanazokra a végső kérdésekre kell válaszolni.

Ekként az egész tudomány és az egyes szaktudományok történetének és természetének a vizsgálata egyként azt bizonyítja, hogy a szorosan vett tudomány: világnézet. Az emberi szellem természetes törekvése: világnézet alkotása. Oly mélyen gyökerező szenvedélye ez az emberi léleknek, hogy a tudás véghatárain kész segítségül venni a hitet, csak hogy a világról alkotott képe valamelyest egész legyen.

Az emberiség életének legreálisabb korszakaiban is csak látszólag szakad el a bölcselétől; tényleg a szaktudományok minden legkisebb haladása egy-egy lépcsőzet a világot rajzoló bölcsélet felé.

A tudomány egységének a főképviselője a görög és római bölcselelők között *Aristoteles*. Szerinte az összes tudományok középpontja a metafizika. Ez olyan elvekből indul ki, a melyek önmagukban világosak, bizonyításra nem szorulnak. Az összes többi tudományok pedig közvetve vagy közvetetlenül, készen kapják az alapelveiket a metafizikától. Ez az értelme annak az axiomának, hogy nulla scientia probat sua principia. Tehát az összes szaktudományok alapelveik által összefüggnek a metafizikával, onnan indulnak ki és a csúcspontra elérve, oda újra visszahajlanak. Az egész tudomány alapja és tetőzete a bölcsélet.

A szaktudományoknak, végcéljuk felé haladván, az egyoldalúság, korlátoltság, a munkamegosztás természetes gyarlóságainak a levetkezésében, folyvást se-

giteniök kell egymást. A kölcsönös támogatás serfőltött megkönnyíti az előhaladást; a kölcsönös ellenőrzés kiigazítja a hibákat. Az elzárkozottság megbénítja, megtéveszti a szaktudományt. Csak egy biztos útja van előttük az igazságnak: ha karöltve haladnak.

Aristotelesnek ez a tanítása a tudomány egységéről és szétbonthatatlanságáról: az első kőszál, a melyen az egyetem nyugszik.

Ez a meggyőződés hozta össze az első egyetemen a különböző tárgyakat tanító doktorokat és a különböző pályákra sereglő ifjúságot. Így lett az egyetem föladata a tudománynak a maga egészében való művelése; a tudomány épségének a föntartása az által, hogy egyes ágai szünetlen érintkezésben vannak egymással.

II.

A második, *Aristotelestől* beállított sarkköve az egyetemnek: *a tudomány művelésének a célja.*

Semmi legkissebb kétség se lehet az iránt, hogy *az egyetem, eredeti típusa szerint, középhelyen áll a tudóstársaság és a szakiskola között.*

Hogy keletkezésekor teljességgel nem volt egyszerű tudóstársaság, csalhatatlanul bizonyítja először az egyetemnek ősi *Studium Generale* elnevezése. *Studium Generale* a főiskola azért, mert a szorosan vett scientiákon kívül tanítják az ars-okat is és a gyakorlati kiképzés is folyik, azaz a *Studium Generale* minden tudományos életpályára képesít. A később előtérbe lépő *Universitas Scientiarum* elnevezés, az egyetem színvonalának az emelkedését jelzi.

Másodszor: az egyetem *egész szervezete* azt bizonyítja, hogy nem egyszerű tudóstársaságnak alakult. Az első időben az egyetem nemzetek szerint tagozódott, de hogy ez az alakzat nem felelt meg az intézmény alap gondolatának, mutatja az, hogy csakhamar fakultásokra vált. A százados típusz a fakultásokból álló egyetem lett.

Nagyjelentőségű itt mindjárt a *fakultás* elnevezés. Ennek a szónak a magyar *kar* szóval való fordítása egyrészt, a középkori latinság szellemében barbárság, másfelől meghamisítása az egyetem fogalmának.

Aristoteles szerint az értelem és az akarat annyira egy, hogy a mint ő mondja: »Az akarat az értelemben van.« Érteni és akarni csak két különböző tevékenysége ugyanannak a léleknek. Hasonlóan fogja föl a lélek többi tehetségeit is. Ugyanaz a lélek emlékezik, képzelődik, ért. és okoskodik. Az egyetemi fakultás szó tehát arra mutat, hogy az egyetem akként egy, mint az emberi lélek. A különböző fakultások csak különböző tevékenységei ugyanannak az egyetemnek. A hittudományt, jogtudományt, bölcséletet és orvostudományt voltaképpen nem egyik része az egyetemnek, hanem maga az egész egyetem műveli.

Világos, hogy a kar szó távolról se fejezi ki ezt az egységet. Ezenfölül barbárság ez a fordítás azért, mert a brachium, a kar, a középkori latinság szerint a fizikai erőszak képességét jelenti. Ezzel pedig egyik egyetemi fakultás se bírt. A kar szónak a használata itt éppen olyan felületesség, mint a status szónak a kar szóval való fordítása. A Status et Ordines egészen mást fejez ki, mint a Karok és Rendek.

Semmi se világíthatja meg inkább az egyetem lényegét, mint az, hogy a fakultások nem a tudomány elméleti felosztása szerint keletkeztek. Hisz a hittudomány, jogtudomány, bölcsélet és orvostudomány, mint a tudomány négy főága: képtelenség. Semmiféle alapon se lehet ilykép osztályozni a tudományt és azok, a kiknek a fölfogása a típus alakulása és később ki egészülése idején döntő volt, nem is osztályozták azt így.

Az egyetem a tudományos életpályák szerint tagozódott, szervezkedett, a miből tisztán kitűnik az, hogy kezdettől fogva célja nem a tudomány akármilyen művelése, hanem az életpályákra való képesítés volt.

Harmadszor: ezt bizonyítja az is, hogy noha doktorai fennen hirdették *Aristotelesnek* azt az elvét, hogy: »Többet ér a nagy dolgokról csekélységeket tudni, mint a csekélysegekről nagy dolgokat«, azért mégis az eredethez közel, a XIII-ik században, több egyetemen a *gyakorlati kiképzés* háttérbe szorította a tiszta tudományt.

Végre negyedszer: az egyetemek mellett később mindenütt megalakultak a *tudóstársaságok*, a melyek már csakugyan a tudománynak valamely elméleti felosztása szerint tagozódtak.

Ezek szerint az egyetem alapgondolata kezdettől fogva: a tudományos életpályák elméletét adni, egyetemes szellemben, egyetemes műveltség háttérével.

Végcélja az, hogy a tudományos pályákra lépő ifjú nemzedék által a tudomány legújabb igazságait, vívmányait bevigye az életbe és ezzel azt jobbá, szebbé, tökéletesebbé tegye. Kicsinyességtől, egyoldalúságtól ment széleskörű tudással fegyverezze föl azokat, a kik a nép vezetésére, gondozására hivatvák.

Éppen ezért az egyetemen a tanár nem művelheti korlátlanul a saját kénye szerint a tudományt, nem adhatja magát néhány kedvelt kérdésre, mellőzvény a többit. Nem tarthat tudósokhoz, hanem csak kezdők-höz mért előadást.

Az egyetemi tanár tudós is kell legyen, de ez még nem elegendő; tanárnak is kell lennie. Tudós, a ki képes művelni, előbbre vinni a tudományt; tanár, a ki képes közölni, terjeszteni a fölfedezett igazságokat.

A tudomány művelésének az a határozott célja, hogy az életet tökéletesítse, élesen elválasztja az egyetemet a tudóstársaságtól. Az egyetem ennél a rendeltetésénél fogva nem kalandozhatik folyvást a fellegekben, nem bolyonghat céltalanul, nem vizsgálódhatik tisztán kedvtelésből, hanem haladnia kell a kötelességnek pontosan megszabott útján.

És ez az út matematikailag kimért *középut*. Az a sarkalatos elve az egyetemnek, hogy a tudomány

világnézlet, nem engedi az egyetemet túlságosan közeledni az élethez. Az a másik sarktétele pedig, hogy a tudomány célja az ember és ezzel az élet tökéletesítése, nem hagyja túlságosan eltávolodni attól. Így lesz az egyetem igazi iskolája *Aristotelesnek*, annak az *Aristotelesnek*, a ki mindig a földön jár és az égre tekint.

Ő a középhelyen áll *Plátó* és *Epikur*, az ideáлизmus és az anyagelviség között; főképviselője annak az iránynak, a melyet újabban reál-ideáлизmusnak neveznek. A végletek között a középuton való biztos haladásában páratlan.¹⁾ Csodálatosan józan. Nem száll a felhők fölé, sejtelmes gondolatai nincsenek. Szelleme olyan, mint a tavaszi nap derűje; nem kábít, nem szédít, nem perzsel, hanem életet fakasztó világosságot áraszt. Mindig a legközönségesebb, mindenki előtt nyilvánvaló igazságokból indul ki és következtetéseit csak addig építgeti, a míg elhajlás nélkül megbírja az alap.

Viszont épp oly távol áll attól is, hogy anyagnak tartson mindent. Bölcséletének alaptétele az, hogy: »Forma dat esse rei«. A világ se nem tiszta idea, a mint *Plátó* állítja, se nem merő anyag, a mint *Epikur* mondja, hanem *materia* és forma. Csak egy tiszta forma van, az Isten, a ki annyira tökéletes, hogy nem fogadhat magába többé semmit és éppen ezért anyagtalan.

A mit *Plátó* mond, hogy a bölcsélet célja nyomorúságaitól megszabadítani az emberiséget, ugyanezt vallja még sokkal inkább, egész rendszerével *Aristoteles*.

Hogy *Nagy Sándor* mellé őt rendelték nevelőnek és hogy növendékét a nagy melléknévvel tisztelte meg a történelem, innen is kitűnik, hogy mennyire nem hasonlított ő azokhoz a modern filozófusokhoz, a kik szobájukba zárkóznak, gondosan elredőzik az ablakokat, azután egy karosszékben ülve, a saját gondolatuk és akaratuk természetét vizsgálják és onnan akarják megfejteni a világot. Ilyen ködös elméletekkel a tet-

¹⁾ V. ö. *Ethika*, VI. 1.

tek emberét, egy nagy birodalom jövőendő uralkodóját nem lehetett volna nevelni.

Később is az *Aristoteles* iskolája nem szobatudósok, hanem már a görög viszonyok szerint is, államférfiak iskolája volt. Mester és tanítványok együttesen azzal a célzattal művelték a tudományt, hogy az által az ember tökéletesedjék, ekként a hon fölviruljon és az emberiség nagy szenvedései enyhüljenek.

Aristoteles szerint a tudás a legfőbb gyönyörűség, de mindabból, a mit a boldogságról, mint az élet végcéljáról tanít, kiviláglik, hogy ez a gyönyörűség csak kísérője, de nem célja a tudománynak.

Ő minden dolognak legelőbb is a célját kutatja, a cél szerinte a legelső ok. És nála éppen nem teremnek szaporán az öncélú dolgok. A tudományt pedig legkevésbé tekinti annak. Tanulni, tudni, tanítani az államért, azaz az emberi társaságért, általános görög gondolat, a melyből *Aristoteles* sem enged.

Hogy az egyetemeket vezérlő középkori doktorok a tudomány célját illetően mennyire egyek voltak *Aristoteles*-szel, azt számtalan idézettel lehet bizonyítani. Egy sereg följegyzés maradt reánk a hiú, hívalkodó, öntelt és műkedvelő tudományról.

Az amerikaiakról mondják, hogy százmilliókat áldozván a tudományokért, mindig annak a tudata és reménye vezérli őket, hogy e befektetések által a földművelés, ipar és kereskedelem újabb termelő eszközök birtokába jut.

Nyilván ez az egyoldalú anyagi haszonra való számítás oly távol áll az *Aristoteles* gondolatától, mint az ég a földtől. Mert ő szerinte a tudomány célja *az egész emberi élet összhangzatos tökéletesítése.*¹⁾

Az ő realizmusa mellett csak látszat az, mintha pillanatra bár háttérbe szorúlhatna a legtisztább elmélet is.

Az újabb időben sokat vitatkoztak azon, hogy

¹⁾ V. ö. *Ethika*, VI. 13.

vajjon mire jó a sarkí tengernek annyi veszélylyel járó kutatása. Tegyük, hogy semmi kézzelfogható anyagi haszna sincs, azért ez a vizsgálódás nem céltalan. A földnek a pontosabb ismerete kiszélesíti tudásunkat, már pedig minden fok, a melylyel a tudomány előrehalad, többé-kevésbbé visszatükröződik egész életünkön.

A csillagok csak elég távol esnek a földtől, mégis a jó szem a messzelátó fölfedezésének a hatását megügyelheti minden intézményen, éppen úgy, mint egy újságíckken vagy a legdivatosabb regény lapjain. Mert a csillagászat az újkori emberiség egész világnézetét átalakította. A fizikai végtelenséget szemlélve, sokkal nagyobb szerű a fogalmunk az Istenről. A föld többé nem középpontja a mindenségnek, hanem csak por-szem és mégis az ember az ismert világban még mindig a legfölségebb alkotás. Szellemé oly csodálatos, hogy a végtelen anyag határtalan erői mind eltörpülnek mellette.

Éppen így, ki nem tudja, hogy a legtisztább matematika mérhetetlen szárnyalása, a föld porából ki-egyeneseíti az embert?! A számvetés és vonalozás az ember megbecsülését, a demokratikus eszmék terjedését mozdítja elő.

Mindamellett, hogy *Aristoteles* szellemének a visszatükrözéseként, az egyetemnek a középkorban kialakult egy fővonásaiban határozott típusa, azért mégis bizonyos *hullámozás* majd a reálisabb, majd meg az ideálisabb törekvések felé, mindig volt. Néhol az egyetem kelleténél inkább közeledett az élethez, másutt meg nagyon is eltávolodott attól.

Mindazáltal a túlzás egyik irányban se juthatott a *végletekig*, azért, mert úgy azok, a kik az egyetemi színvonalát emelni törekedtek, valamint azok is, a kik lejjebb szállították, folyvást *Aristotelesre* hivatkoztak. Mind a két irányzatnak a hívei azzal a rendíthetetlen meggyőződéssel haladtak, hogy csak nekik sikerült mélyebben behatolniok a mester szellemébe.

Úgyde éppen ezért, a kétes pontok folytonos elmagyarázása és félremagyarázása között is, *Aristoteles* rendszerének a *vitatlan elvei* a leszállásnak és a fölemelkedésnek egyformán bizonyos véghatárt szabtak.

A hogy szétromboltatott azonban az *Aristoteles* mérséklő tekintélye, a két ellentétes legszélsőbb ponton megszületett az *angol* és a *francia* rendszerű egyetem.

A végletekig ideális az angol rendszerű egyetem; viszont a szakiskoláig száll le a francia. A német a középúton az ősi típusz alapgondolatát képviseli és éppen ezért, a XIX-ik század hanyatlásának közepette is, a legelől állt. A német rendszer magában Angliában is kezdi kiszorítani az angolt és a francia szellem feltűnő vesztéglése, főiskolai rendszerüknek sajnálatos tévelygését bizonyítja. A legújabb idő ugyanarról tanuskodik, a miről a múltak, hogy tudniillik mindig az az egyetem virágzik a leginkább, a mely a középúton haladva, hű önmagához.

Az angol rendszerű egyetem, tisztán önmagáért műveli a tudományt és nem készít elő semmiféle tudományos pályára. *Célja három lehet.* Az egyik: *az általános műveltség kiegészítése, mélyítése*; mintegy folytatása és betetőzése a gimnázium föladatainak. A második: *bevezetés az önálló tudományos munkálkodásba.* A harmadik: *tudósok képzése.*

A mi az első két célt illeti, azokat legalább is éppoly sikerrel szolgálja a német rendszerű egyetem is; a nélkül, hogy mellette még nagy költséggel külön szakiskolákat is kellene föntartani.

A harmadik cél pedig: a tudósok iskolája, minden egyébtől eltekintve, *pedagógiai képtelenség.* Legelőbb is tudós nem lehetvén tetszése szerint akárki, a hallgatóság nagy zömének nincsen arra való tehetsége. Másodszor, még a közepest meghaladó tehetség se lehet 18—20—24 éves korában tudóssá. Harmadszor, az egyetemi tanulás egypár éve egyáltalán elégtelen arra, hogy valaki tudóssá legyen. Erre a legtöbb esetben

egy élet fáradalma kívántatik. Negyedszer, a 18–24 éves fiatal ember a tárgyak elemeit, főigazságait megbírja, szakemberré képezheti magát, de ha folyvást a tudomány csúcspontjain vezetik, csak elszédül és alig lát valamit.

A hallgatóság életkora és előkészültsége egymágában már kizárja azt, hogy az egyetem, mint ilyen, teljesen a tudóstársaság színvonalára emelkedhessék.

Ha a minket leginkább érdeklő jogtudomány állapotát nézzük Angliában, a jogi szakiskola és az egyetem meddősége szembeötlő. Az egyetem az ifjuság értelmi erejét túlszárnyalja; a szakiskola pedig a tiszta tudományt egészen az egyetemre bízva, a gyakorlati kiképzésre szorítkozik.

Az angol rendszerű egyetemről hallva, az ember azt hihetné, hogy ilyen ideális irányzatok mellett, feles számmal van a jogtudós Angliában. Holott éppen ellenkezően, teljességgel nincs jogtudomány. Úgynevezett tudományos munkáik: döntvénytárak, fejtegetésekkel és jegyzetekkel, bővebben vagy takarékosabban ellátva. A jogi monografiák, az európai szárazföldön dívó értelemben, teljesen ismeretlenek. Az értekezéseken, enyhén szólva, léptén-nyomon felöltik a német írók hatása,

Nyilvánvaló, hogy ennek a tartalmatlanságnak nem csupán a főiskolai rendszer az oka, de bizonyára egyik legfőbb oka.

A mi a francia, névleges egyetemét illeti, az talán még félszegebb, mint az angol. A nagy forradalom óta nincs Franciaországban igazi egyetemi élet, az egyetem nem képes meggyökeresedni. Az egyetemnek, mint ilyennek a tengődése; az önálló fakultások leplezett vagy nyílt rendszere, egyik főoka éppen annak, hogy a német tudomány a XIX-ik században a francia fölé kerekedett. Mindenki egyetért abban, hogy a XVII-ik és XVIII-ik század írói franciábbak, mint a XIX-ik századbeliak és hogy annak, a ki a francia szellemet minden sajátosságával teljes ragyogásában akarja

megismerni, a XVII-ik és XVIII-ik század íróit kell tanulmányoznia. Ez a nyilvánvaló hanyatlás a XIX-ik században, teljességgel nem dicséri a francia főiskolai rendszert.

Az a nagy mondás, hogy: »Egy birodalom, egy egyetem«, egyike a számtalan napóleoni álarcnak, a melynek igazi értelme az, hogy: egy egyetem se. Azt a látszatot kelti, mintha egy képre akarná alkotni a nemzet egész értelmiségét, hogy annál jobban összetartsanak, megértsék egymást; holott valójában célzata békóba verni a szellemeket.

Az egyetemek, mint az önálló gondolkodás erősségei, veszedelmesek a föltétlen megadást követelő imperiálizmusra nézve. Neki csak engedelmes hivatalnokokat képező szakiskolák kellene. Megrontja tehát az egyetemet, de a felmagasztalás színe alatt. Itt is érvényesül az a napóleoni elv: meghamisítani minden szabad intézményt, de meghagyni a szabadságnak minden külsőségét, látszatát. Az egyetem ellen se lép föl nyíltan, hanem annak az örve alatt, hogy eddig soha nem bírt méltóságra akarja emelni, minden egyetemet egyesít és ezzel minden egyetemet megsemmisít. Ha már a túlságosan nagy egyetem is magától önálló fakultásokra, szakiskolákra esik szét: ez a fölbomlás éppen elkerülhetetlen akkor, ha egy országnak minden egyetemét egybefoglalják.

Napóleon tehát csálhatatlan bizonyosságu eszközt választott célja elérésére. Neki alkalmatlan volt a több egyetem azért is, mert nehezebb ellenőrizni. Több egyetemen különböző szellemi irányzat kaphat lábra, a harc fölpezsdíti a lelkeket. Neki pedig az kellett, hogy bizonyos eszmék egészen elszenderüljenek; csak olyan gondolat, olyan tehetség öltön szárnyat, a mely őt világhódító útján elősegítheti. A birodalom valamennyi főiskoláján csak egy irányzat uralkodjék: a császárság magasztalása.

Mint sok más dologban, azonképpen a főiskolai oktatást illetőleg sem volt képes Franciaország az egész XIX-ik században a napoleóni jelszavakból kibon-

takozni. A szigoruan egységes szellemi irányzat ma is megvan és a franciák maguk is azt vallják, hogy a *gondolkodásnak ez a központosítása* irodalmi életük tartalmatlanságának és senyvedésének egyik legfőbb oka. Újabban éppen ezért az egész oktatásügyet reformálni akarják, hogy a fölkényszerített egyenruhától elvégre megszabadíthassák a francia szellemet. Régi dicsőségük föltámadását azonban csak úgy várhatják, ha mindenekelőtt valóságos egyetemekké szervezik névleges egyetemeiket.

III.

A harmadik sarkköve az egyetemnek: *a tudomány művelésének és közlésének a módszere*.

Aristoteles mind a mai napig a legegyetemesebb lángelme; egyformán nagy volt a tudás minden ágában. Az ő iskolája a Lykeion tornacsarnokban, *dióhéjban egyetem volt*. Egymaga tanított logikát, fizikát, matematikát, metafizikát, etikát, politikát, költészet-tant, retorikát stb. és pedig oly sikerrel, hogy ma is a legtöbb tudomány megalapítójának őt tekintik.

A tudomány művelésében és közlésében külön módszere volt, a mely a középkorban, mint az ő hagyatéka, sajátos egyetemi módszerré vált.

A mint tudjuk, iskoláját a görögök peripatetikusnak nevezték, mert séta közben tanított. Ez az elnevezés azonban voltaképpen egész rendszert jelent.

E szerint a tanár nemcsak előadó, hanem mester is. Séta közben nem mondhat hosszú, formás, kicsiszolt beszédet, hanem röviden, világosan csak annyit, a mivel meg lehet indítani a vitatkozást. Megmagyarázza a tételt; beszélgetés közben egyenkint fejti ki az érveket, oldja meg az ellenvetéseket.

A tanítvány nem hallgató, sőt nem is tanítvány szoros értelemben, hanem társalgó, vitatkozó; részese a tudományos munkának.

A mester minden tanítványával külön vitatkozik, tehát mindenikkel külön foglalkozik. A milyen oktan

a tömeg-nevelés, éppen olyan hibás az átlagos tanítás. Minden elmének más a természete és minden tanítványnak más az előzetes késztsége. Az egyik ember játszva érti meg a legnehezebb dolgokat, de a csekélységeknek fönnakad. A másik könnyen fogja föl a részleteket, de nem képes azokat összefoglalni. *Aristoteles* iskolájában a mester mindegyikkel a maga módja szerint társalog és a leggyakrabban egy-két szóval eléri azt, a mire a hallgatóság ismerete nélkül nem volna képes egy órás szép beszéddel.

És noha oktatás folyik, ez egyidejűleg a tudomány előbbrevitele is. A tanítványok új eszméket, új szempontokat, új eseteket említvén, a mesterrel együtt művelik a tudományt. Pusztán az, hogy a hallgatóság köréből valaki nem ért meg egykönnyen valamit, jelzi a mester előtt, hogy hol kell az elméletet kiegészítenie. A hallgatóság késztségét túlszárnyaló előadás lehetetlen. A mesternek lépésről-lépésre alkalmazkodnia kell tanítványai lelki világához és ezzel egyszersmind a ködös sejtelmektől megtisztul a tudomány is. A tanítványok a tudomány művelésében közreműködnek azzal is, hogy miattuk a tudósnak egyre világosabban kell szövegeznie a tételeit és nem kalandozhatik a felhőkben.

Az egyetem, a közép- és újkorban, azt lehet mondani csaknem a XIX-ik századig, föntartotta a tudomány művelésének és közlésének mindezeket az alapelveit. Éppen azért fejlődött ki a középkorban a *kötött vitatkozások rendszere*, hogy a tárgyak nagyobb száma és a megszorodott diákság mellett is érvényesülhessen az *Aristoteles* módszere. A tanár előadása világos, rövid előterjesztése volt a vitatkozás anyagának. A rendszeres napi, heti, havonkénti kissebb-nagyobb nyilvános vitatkozások alkalmat szolgáltatottak minden egyetemi polgárnak arra, hogy mint védő, támadó vagy egyszerű fölszólaló, a tudományos munkában résztvehessen.

A naponként való lecke-feladás és kikérdezés egy-

résről fölösleges lett volna, mert minden vitatkozásnál szóba kerülhetett az egész előadott anyag; mindenkinek a készültsége, tehetsége kiviláglott. Másfelől a kérdés a rendszerbe nem is illett volna, mert itt nem egyszerű tanítás folyt, hanem együttes tudományos munkálkodás, a mely alatt az ifjúság kiképezte magát. Ebben különbözött az egyetem a gimnáziumtól.

A tanár minden vitatkozásnak a végén megtette a maga észrevételeit, tehát mindenkivel külön-külön foglalkozhatott és végül a vizsgálatoknál könnyű volt igazságosnak lennie, mert egy hosszú év alatt jól kiismert mindenkit, a vitatkozások hevében mindenkinek a lelkébe pillanthatott.

Kant fölléptével a közszellemben elbukott a metafizika, bármily nagy elmék művelték is a XIX-ik században. Az egész újkor, a mint láttuk, természet-tudományi időszak lévén, a bölcseletnek előbb-utóbb háttérbe kellett szorúlnia. A filozófiának ez az elhanyagolása, az egyetemen a vitatkozások fokozatos kiküszöbölését vonta maga után, mert ezeknek nélkülözhetetlen előfeltétele és éltető lelke a bölcsélet volt. Így lassanként az egyetemi tudományos munkálkodás egész módszere megváltozott, a régi alapelveket föladták. A tanár elődása, kivéve a természettudományokat, a hol kísérletezni kell, többé nem bevezetése a kérdések tárgyalásának, hanem az egész tárgyalás.

Régebben annak a tudata, hogy az előadás után mindjárt vitatkozás következik, egymagában elég volt arra, hogy lekösse a hallgatóság figyelmét. A vitatkozások megszűntével a tanárnak másként kellett gondoskodnia arról, hogy előadása érdekeljen. Nem maradhatott a tételek, érvek és ellenvetések egyszerű, szabatos előterjesztésénél, mind nagyobb gondot kellett az előadás alakjára fordítania és ez az anyag rovására tökéletesedett. *Szép előadás*, ez volt a XIX-ik század jelszava és ebben a franciák jártak legelől. A Collège de France-on lehetett a legtöbb olyan előadást hallani,

a mely tökéletes volt a főiskolai oktatásnak XIX-ik századbeli módszere szerint.

És az előadás minden szépsége mellett mégis mind gyakoribb lett az az eset, hogy a hallgatóság egyáltalán nem értette meg a tanárt; az ő véleményének a bírálatától meg egészen elszokott. Megszakadván a folytonos eszmecsere a tanár és a hallgatóság között, a tanár hallgatóinak az eszejárásához a legjobb akarat mellett sem alkalmazkodhatott. A fölött, hogy könnyű, nehéz, világos vagy homályos-e valami, csak a saját eszének és tanultságának a mértéke szerint határozhattott. Csak így oszthatta be tehát az előadását is. Tétélei a szónoki formák között elhomályosultak; az érvek egymásba folytak. Szabatos megállapításuk, különválasztásuk egymagában is már nagy gondot adott a hallgatóságnak, megvitatásukra pedig az alkalom és az ösztönzés hiányzott. Innen érthető az, hogy a kivételektől eltekintve; ma egész Európában az ifjabb nemzedéket az erős meggyőződés hiánya jellemzi. A jogászok az uralkodó nézetre és a legfelsőbb bíróságok határozataira esküsznek.

Az egyetemek egész szelleme megváltozott; *demokratikus intézményből arisztokratikus intézménnyé lettek*. Az egyetemi polgár, a ki azelőtt több volt a tanítványnál, munkatárs volt, úgy dolgozott, mint a mester segédje, most már egyszerű hallgató lett, kevesebb a tanítványnál. Azelőtt társalgott, vitatkozott a tanárával, fölülbírált annak a tétéleit és az érveit; csak az erősségeknek és nem a tekintélynek hódolt. A XIX-ik században miután az egész hallgatóság helyett a tanár gondolkodott, csalhatatlanság kezdte övezni a tanszéket, az ifjúság önérzete lehanyatlott, az egyetem többé nem jelentette a tanári kart és az ifjúságot együttesen, hanem voltaképpen csak a tanári kart, mert az eszmék termelésének a munkáját kizárólag ez végezte.

A colloquiumok kezdetben ugyan még vitatkozások voltak a tanár és a hallgató között, később már

csak egyszerű kikérdezés, végül pedig a legtöbb egyetemen teljesen megszűntek vagy legalább is nem voltak kötelezők. Az uralkodó rendszer fokozatosan bénította meg hatásukat.

A tanár és a hallgató között mind nagyobb űr támadt, idegenül állottak egymással szemben. Mester és munkatárs immár csak a természettudományi szakokban volt az egyetemen.

Magától értetődően ezek a bajok nem mutatkoztak mindenütt egyenlő mértékben. Sok jó hagyomány tartotta magát a régi egyetemeken. A német egyetemek jogi fakultásain például csaknem mindenütt fönmaradt az előadás régi módja. A tanárok lediktálják a tételeket és az érveket és ezeknek az egyszerű, világos magyarázata az előadás. Sok helyütt a tanárok egyénisége sikerrel ellensúlyozta a rendszer hibáit. Ám azért a múlt század hetvenes éveiben már általános lőn az elégedetlenség. Mind többen hangoztatták azt, a mit a mi br. *Eötvös* Józsefünk már rég megmondott, hogy természetellenes az egyetemen pusztá szemlélődésre szorítani a hallgatóságot életének éppen abban a korszakában, a midőn legélénkebb benne a tettvágy. Semmi se tárta azonban föl annyira az új módszer meddőségét, mint a természettudományi szakok nagy sikerei az egyetemeken. Itt a nélkülözhetetlen kísérletek, gyakorlatok miatt; lényegében a régi maradt az előadás, a munkálkodás módja, a tanár és a jelölt viszonya.

A reformmozgalom éppen ezért azzal a jelszóval indult meg, hogy úgy kell oktatni az egyetemen minden tárgyat, mint a természettudományokat. Ez a szövegezés azonban még csak homályosan fejezte ki az igazi törekvést. A megindult áradat csakhamar megtalálta a maga természetes medrét és egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a mozgalom valódi célja: visszatérés az egyetem ősi típusához. Érvényesülése minden eddigénél teljesebb alakban azoknak az alapelveknek, a melyeken az egyetem kezdettől fogva nyugszik.

A theológiai, jogi és filozófiai fakultáson Németországban az egyetemi tanárok, a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben önként behozták a *praktikumokat*. A mi különösen a jogi fakultást illeti, 1897-ben Poroszország a reformmozgalom élére áll és a magánjogból és a polgári perrendtartásból egy-egy féléven át minden joghallgatóra nézve kötelezővé teszi a praktikumokban való részvételt. A büntetőjogból erre nem volt szükség, mert a büntetőjogi gyakorlatok a *Liszt* Ferenc eszméi szerint és a hallgatóság önkéntes részvételével már eddig is a tökéletességnek olyan fokára jutottak, hogy a többi praktikumoknak mintaképpül szolgálnak és hosszú idő kell a míg a többiek utolérhetik.

A vitatkozások rendszere a régi egyetemeken, a mint láttuk, nem volt egyéb, mint a tudomány művelése és közlése az Aristoteles elvei szerint, de kötött alakban. Meg volt szabva, hogy a teljes vita egy óráig tart. Az első negyedórában a védő megmagyarázza a maga tételét és előadja az érveit. A második negyedórában az elsőnek kijelölt támadóval vitatkozik, a harmadik negyedórában a második támadóval. A negyedik negyedórában a hallgatóság köréből bárki fölszólalhatott és a tanár megtette a maga észrevételeit.

A Németországban megkezdett praktikumok mindenben a régi egyetemi módszer elveit juttatják érvényre, a vitatkozások régi kötött alakját is fölélesztik (példa erre a *Liszt* büntetőjogi szemináriumuma Berlinben), de e mellett még sok más alakot hoznak be azért, hogy kivétel nélkül minden tárgy és az egyes tárgyaknak minden része ezek szerint az elvek szerint műveltessék. Például a római jogból, egyházjogból, közjogból stb. a források olvasása és fordítása alapvető gyakorlat, de nem eshetik meg a vitatkozás kötött alakjában.

Általában ma ezeket a gyakorlatokat se számukra, se módjukra nézve befejezetteknek tekinteni nem lehet. Annak a célnak megfelelően, hogy a hallgatóság minél

élénkebb tudományos munkásságot fejtsen ki és men-
nél több haszonnal, új alakzatok keletkeznek és a ré-
giek módosulnak.

A büntetőjogból például ma hat főalakzatot találunk. Első gyakorlat: a régi büntető törvények olvasása, fordítása, magyarázata. Második gyakorlat (ügynevezett elméleti praktikum): megbeszélése az alapfogalmaknak. Pl. mi az okirat, közokirat, magánokirat, miben áll a hamisítás stb. Harmadik gyakorlat (ügynevezett gyakorlati praktikum, kezdők részére): jogesetek megoldása élőszóval. Negyedik gyakorlat (gyakorlati praktikum haladók részére): feladott jogesetek megoldása otthon írásban; a tanár az órán a dolgozatok bírálatát adja elő. Ötödik gyakorlat: bevezetés az önálló tudományos munkálkodásba. A tanár bizonyos megszabott időben a résztvevőknek útmutatást ad a föladat választására, a fölhasználható forrásokra nézve. Megoldja a fölmerülő nehézségeket, megbírálja a kész munkát. Hatodik gyakorlat: önálló, nagyobb dolgozat bemutatása a büntetőjogi szeminárium előtt, megbírálása a tanár és a hallgatóság által. A vita végén a fölolvadó az ellenvetésekre válaszol.

Valaki eldob egy követ és görgeteg lesz belőle. A praktikumoknak a behozatala Németországban, előre láthatóan a *reformoknak egész sorozatát* vonja maga után.

Legelőbb is *önmagától lehetetlenné válik az olyan óriási fakultás*, mint a milyen például a berlini jogi fakultás is. Nyolcszáz vagy ezer hallgatóval egy tanárnak gyakorlatokat tartani még akkor is képtelenség, ha a mint tervben van, asszistenst adnak is melléje. Viszont annak sincs értelme, hogy egy egyetemen túlon túl megszorítsák a tanszékeket. Noha a berlini egyetem jogi fakultásán jelenleg több mint harminc tanár működik, a munkát már most se győzik, a mikor pedig a hallgatóságnak alig húsz százaléka vesz tényleg részt a gyakorlatokon. A kormány előtt tehát két út áll. Vagy elejteni az egész reformot, a mit nem fog

megtenni; vagy behozni a numerus clausust és ezzel a kisebb egyetemekre terelni az ifjúságnak egy jelentékeny részét. A praktikumok behozatalának tehát első következtése a kisebb egyetemek fölvirágzása lesz.

Másodszor, decentralizáltatván a túlnagy egyetemek, azoknak a fakultásai újra közelebb jutnak egymáshoz; *a túltengésből föléled az egyetemi szervezet.*

Valamiképpen minden társaságnak, mint szervezetnek, megvan a maga természetes nagysága, úgy az egyetemnek is. A túlságosan nagy hallgatóság az egyetem egyes fakultásainak előbb egymástól való elszakadására, majd mind teljesebb elszigetelődésére vezet. Az egyetemi élet lassankint egészen megszűnik és helyét a kari élet váltja fel. Megmarad a külső szervezete az egyetemnek, de kialvóban a lelke. Más szóval, az egyetemi fakultások már csak névleg azok, tényleg külsőleg egybefoglalt szakiskolák.

A széles, emelkedett látókör, egyetemes szellem iskolája az igazi egyetem. Ezzé pedig csak úgy válhatik, ha mennél sűrűbb az érintkezés a különböző fakultások tanárai és hallgatói között. Nagyon tévednek tehát azok, a kik azt hiszik, hogy ha az egyik fakultás hallgatója előadást hallgat egy másik fakultáson is, az egyetem tökéletes. Az igazi egyetemi élet magában foglalja a teológus, jogász, bölcsező és orvos tanárok és hallgatók gyakori együttlétét a tantermen kívül is. Mert ez a folytonos érintkezés, a legegyszerűbb társalgás a különböző szakkészültségű emberek között, jelentékenyen közrehat arra, hogy egyetemes szellem alakuljon. Tanárnak és hallgatónak egyformán, mintegy második természetévé lesz az, hogy mindig több szempontból nézze a dolgokat.

Innen pedig következik, hogy a szó legsajátabb értelmében egyetem lehet a kis egyetem és hogy viszont egy bizonyos ponton túl növekedve, szükségképpen visszafejlődik a nagy egyetem. Csak a járatlan gondolja azt, hogy az az egyetem, a melynek óriási

hallgatósága van, virágzik. A kinek tiszta fogalma van a valódi egyetemről, tudja, hogy csak tengődik.

A régi egyetemeken is a polgárok nagy sokasága vagy betegség volt vagy csak merő látszat. A tanulóknak egy nagy része tudniillik mindenütt csak ivott és garázdálkodott, tehát tényleg nem terhelte a fakultások szabad mozgását.

Ezt a megkülömböztetést a *tényleges* és a *névleges hallgatóság* között ma is okvetetlen meg kell tennünk, ha igazi képét akarjuk nyerni a viszonyoknak. Tegyük, hogy egy jogi fakultáson háromezer hallgató van beírva, de az egyes collégiumokat tényleg csak ötven, száz, százötven látogatja. A fakultás névleg óriási, tényleg alig haladja meg a kis fakultások méretét. Viszont a hol hét-nyolcszáz beírt hallgató általában szorgalmasan látogatja az előadásokat, a fakultás névleg középszerű, tényleg nagy.

A harmadik következése a praktikumok behozatalának Németországban: *az előadások megváltozása*. Említettem, hogy a németek amúgy is, legalább a jogi fakultásokon, jórészt fentartották az előadás ősi módját. Ma pedig szemmel látható az a fokozatos átalakulás, hogy az előadás teljesen a régi minta szerint, bevezetés legyen a tárgyalásba, előkészítése a praktikumoknak. Ha ez az összefüggés az előadás és a gyakorlatok között ma még lazább is, a dolog természete szerint a jövőben csak egyre szorosabb lehet.

A fordulatot a fönnebbi irányban jelzi például az is, hogy a berlini egyetemen a jogtanárok újabban kiadják az úgynevezett *Übersicht*-et, azoknak a tételeknek a foglalátát, a melyekről előadást tartanak. Rendesen négy-öt tételről szól egy előadás. Ezt az áttekintést minden hallgató megkapja nyomtatásban az óra előtt. Ehhez diktálják a tanárok az érveket és az ellenvetéseket és közben külön fölfejtik mindegyiket.

Negyedszer, a reform következtében biztosra vehető, hogy: *módosul a tanárok irodalmi munkássága is*. A régi egyetemek, a mint láttuk, *nem annyira isko-*

lák, mint inkább a tudomány műhelyei voltak. A tanár neve alatt megjelenő nagyszabású irodalmi munkák a tanár és tanítványai együttes fáradozásából eredtek. A hogy készültek a *Ráfáel* és a *Michel Angelo* képei, ugyanúgy irták azokat az óriási foliánsokat is, a melyek egy-egy nagy doktor neve alatt maradtak reánk. Tételeit a tanár az egyetemi vitatkozások eredményei szerint szövegezte véglegesen. A tanítványok segédkeztek az irodalom földolgozásánál; a vitatkozások rendén fölmerült minden talpraesett ötlet, érv, ellenvetés befoglaltatott a munkába. A tanár, mint a nagy festők, megadta az eszmét, megrajzolta a kereteket, simított, javított, így készült el százak és ezrek közreműködésével a nagy alkotás.

Ha ma a jogi praktikumok megteremtőjének, *Liszt* Ferencnek a munkáit olvassuk, lehetetlen észre nem vennünk mindezeknek a jelenségeknek a nyomait. A gyakorlatokon az alapfogalmak megbeszélésénél az ifjúság főlemlíti a Lipcsében, Bonnban, Erlangenben hallott meghatározásokat vagy *Liszt* maga sorolja föl a különböző tudósok véleményét. Mindegyiket letárgyalják. Akármilyen nagyszellem legyen is valaki, a legkezdetlegesebb vita is megtisztítja és megerősíti a gondolatait. A *Liszt* könyvén föl kell tűnjék mindenkinek, hogy az sokszorosan megvitatott tételekből áll. Az irodalmi rész páratlan gazdagsága könnyen érthető, ha meggondoljuk, hogy mindazok, a kik a büntetőjogi szemináriumban dolgoznak, tulajdonképpen a *Liszt* Ferenc keze alá gyűjtik az anyagot.

És a mit ma *Liszt*nél látunk, az előbb-utóbb általános tünet lesz. A praktikumokat nagyszabású irodalmi művek melegágyának kell tekintenünk.

Végül ötödször, ezek a gyakorlatok szükségképpen maguk után vonják: *a bölcséletnek a föllendülését az egyetemen*. Minden mélyebbre ható társalgás, megbeszélés, vitatkozás ugyanis bölcselkedés; a végső pontokon pedig bölcsélet. Az új rend tehát előreláthatóan a most több tekintetben elhanyagolt bölcséletnek,

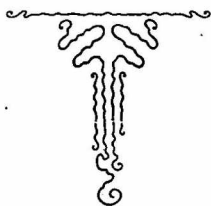
mely a régi egyetemeknek éltető lelke volt, a fölvirágzását is fogja eredményezni.

Ezek szerint a XX-ik század a német egyetem megújulásával kezdődik, a mi egyszersmind *az egész világ egyetemeinek az újjászületését is jelenti*, mert a francia és az angol rendszerű egyetem eszméje ma már egyformán megbukottnak tekinthető.

Lényegében a reform nem más, mint *visszatérés az egyetem ősi típusához*. A XIX-ik század az egyetem fáját megcsonkította és az ép törzs most új ágakat hajt. Ha jól megfigyeljük, az intézmény a maga természetes erejével egészül ki régi alakjára.

A logika legnagyobb mestere Aristoteles, úgy róttá össze elveit a tudományról és annak a műveléséről, oktatásáról, hogy a ki azok közül egyet elfogad, helyesli mind és a ki megtagad egyet, az összeset elvetette. Ezért alakult egészen az Aristoteles szellemében a középkori egyetem és ezért újjul meg a XX-ik század egyeteme az ő elvei szerint.

A múlt század végén már mindenki érezte, hogy az egyetem csonkán nem maradhat; vagy kiegészül vagy megsemmisül. Már pedig, noha sokan meghúzták a halálharangot, veszni nem engedhették, mert pótolhatatlan. Így reformálódik az ezeréves intézmény szemünk előtt csodálatraméltóan akképpen, hogy eredeti alakját ölti föl. Kiveti magából az újításokat és oly erőre kap, hogy igazi virágzása még csak ezután várható.

B 20205